

Антропологічний вимір історії

УДК 364.054.000.93

Ф. Я. Ступак

ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ФЕНОМЕНУ БЛАГОДІЙНОСТІ

У статті досліджуються витоки благодійної діяльності як феномену, форми суспільного соціального забезпечення. Підкреслюється значення благодійності в сучасних умовах розвитку України.

Ключові слова: благодійність, добродійність, благодійна діяльність, соціальне забезпечення, соціальна політика, феномен.

Постановка проблеми. Відродження в Україні благодійної діяльності викликає потребу в науковому осмисленні і описі цього складного явища – його історичних традицій, сучасних форм, перспектив розвитку. Благодійна діяльність є засобом компенсації недостатності перерозподілу суспільних благ (як матеріальних, так і не матеріальних), як спосіб реалізації людиною духовної потреби у допомозі ближньому і як важливий інструмент самоорганізації суспільства. Один із шляхів вирішення суспільної проблеми щодо підтримки соціально-вразливих верств населення – відродження традицій благодійної діяльності як складової у соціальному забезпеченні.

Аналіз останніх досліджень. Чимало сучасних вітчизняних дослідників розглядали тему благодійності у наукових публікаціях і дисертаціях. Серед останніх досліджень відзначаємо статтю О. Тищенко, в якій досліджуються тенденції розвитку філантропії; О. Єсіна відносить благодійну діяльність до універсальних соціальних феноменів, а С. Пасічніченко визначає вплив суспільного життя на генезис благодійності [1]. Конструктивний аналіз питань історії добродійності та суспільної опіки намагався здійснити у своїй монографії автор даної статті [2].

Мета студії – проаналізувати історичні витоки еволюції благодійності в Україні як суспільно-корисної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Традиції благодійності в Україні сягають своєї давнини. Правові пам'ятники вказують на те, що первісні суспільні інститути соціального захисту членів громади існували на Русі ще в дохристиянський період: діти повинні були поважати та забезпечувати в старості своїх батьків, батьки були зобов'язані одружити дочок, щоб вони не zostалися без родини, інакше піклування про них в старості покладалося на громаду. Член громади міг отримати від неї матеріальну допомогу у випадку стихійного лиха та нещасного випадку. Однак навряд чи потрібно розцінювати це як благодійність – така допомога була швидше не благодійною, односторонньою та екстраординарною, яка поповнювала соціальні зв'язки суспільства, яких не діставало, а звичайною, відповідною основам цього суспільства.

Співчутливе ставлення до бідних та калік, що проявлялося, переважно, у таких найпростіших формах благодійності, як роздавання їжі та одягу, входило у звичаї східнослов'янських племен. З виникненням у IX ст. Київської Русі та утвердженням у ній християнства благодійна діяльність перетворилася на жебраколюбство. Любити ближнього означало нагодувати голодного, напоїти спраглого, розділити одяг з тим, хто його потребує. Благодійність у Київській Русі вважалася одним з головних засобів морального виховання народу, інститутом суспільної моралі, який перебуває при церкві.

Приклад такої любові до людей подало багато князів. Серед князів, що лишили по собі добру пам'ять за допомогу жебракам, хворим, калікам, літописи називають Володимира Святославовича, Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха, Мстислава Володимировича та ін. У своїх заповітах багато князів не забували згадати про необхідність постійно займатися такою богоприємною справою, як турбота про бідних, «кульгавих та сліпих». У наказі своїм синам Володимир Мономах заповів виявляти милосердя до убогих, «подавати сироті», годувати бідняків. Отже, серед основних напрямів соціальної допомоги у Київській Русі важливе місце належало князівській благодійності.

Іншим напрямом соціальної підтримки була церковно-монастирська благодійність. Згідно з християнським вченням про любов до ближнього православна церква відіграла провідну роль у добродійній діяльності. У відповідності з релігійними моральними нормами руські князі також вважали основним опікуном страждених саме духовенство.

З метою упорядкування благодійності у 996 р. князь Володимир видав Статут, за яким соціальна опіка віддавалася церкві. В Статуті згадуються лікарі та лікарні, а при перерахуванні осіб, підвідомчих церковній юрисдикції, зазначені люди церковні, богадільні. «А се церковнии людие: игумен, поп, диакон, и кто в клиросе, чернец, черница, попадия, попович, лечец, прощеник, задушный человек» [3, 31].

Статутом були передбачені джерела фінансування для утримання церковних структур та їх благодійних закладів. Для цього встановлювалася «десятина» на утримання монастирів і церков, а також богадільень, лікарень і «странных неимущих», змістом якої було щорічне відрахування десятої частини грошових надходжень від хліба, худоби, судових мит та ін. «И дах десятину по всей Русской земли» [3, 51].

В Україні історично сильним був вплив державної і церковної влади. Ще більше, ніж в Європі, опорою народу у важкі роки були монастирі, де знаходили притулок немічні та осиротілі, прилучалися до основ грамоти і середньовічної освіченості, церковного мистецтва. Аж до XIX ст. в суспільстві лишалося не так багато місця для виявлення приватної благодійності за західним зразком.

З утвердженням християнства на Русі мережа церков та монастирів ставала все ширшою та впливовішою. Вже в XI ст. лише в Києві нараховувалося кілька десятків церков. На рубежі XI–XII ст. у Києві діяло 15 монастирів. Церкви та монастирі були основним осередком підтримки нужденних.

Княжа влада та духовенство застосовували на практиці такі форми благодійності, як годування жебраків та убогих, заснування монастирських лікарень, відкриття училищ для сиріт, викуп полонених, виділення коштів для будівництва житла після значних пожеж у містах, навчання ремеслам дітей малозабезпечених та убогих батьків, роздавання милостині тощо.

Влаштування церквою лікарень, притулків у великих феодалних центрах, при монастирях і кафедрах не лише допомагало послабити суперечності середньовічного міста, але й підвищувало престиж і роль церкви.

Осередками милосердя в Україні були шпиталі – добродійні заклади для поранених і літніх козаків. У Ніжинському полку було 138 шпиталів, Чернігівському – 118, Лубенському – 107, Переяславському – 52, Полтавському – 42, Миргородському – 29 тощо [4, 24].

При церковних братствах теж створювалися шпиталі, які були майже в кожному населеному пункті, а в містах і містечках кількість шкіл й шпиталів зазвичай відповідали кількості церков. Шпиталі, окрім громадської добродійності, знаходили підтримку і в приватній: чимало окремих осіб засновували шпиталі на власні кошти.

Київське Богоявленське братство було засноване в 1615 р., коли Гальшка Гулевичівна, дружина мазирського маршалка Лозки, подарувала братству садибу на Подолі під монастир та «школу дітям, так шляхетським, як і містським» [5, 499].

Братство під назвою «Хрестовоздвиженське» виникло в Луцьку, а через два роки польський король Сигізмунд III підтвердив грамотою його привілей на побудову церкви, шпиталю і школи. Коштом таких українських шляхтичів з Волині, як Гулевичі, Пузини, Семашки, Четвертинські, та працею луцьких братчиків було вибудовано храм. Володимир Зубцевський записав «всі маетки рухомі і нерухомі, і грошові суми готівкою, і ті, що у кредиторів були, монастиреві Луцькому під назвою Братства Воздвиження Святого Хреста» [6,

29]. Братство відкрило при монастирі школу та шпиталь для бідних і хворих. У 1597 р. вдова луцького судді Анна Гойська записала Почаївському монастирю свій маєток: десять волоків орної землі, ліс і сінокіс при монастирі, десять кіп литовських грошей щорічно, шість родин селян на подарованій землі для церкви, шосту частину збіжжя свого, що на той час було достатньою фундацією для існування монастиря [6, 151]. До багатьох добрих справ княжого роду Корецьких належить будівництво православних монастирів князем Богушем Корецьким в с. Маренин, с. Городище та містечку Корець. Заснований батьком Воскресінський монастир побудував син Яким Богушович. Корецькому жіночому монастиреві князі Корецькі давали щедрі фондуші [6, 385]. Ірина Соломарецька з роду Гойських у 1639 р. заснувала монастир св. Михайла в Гощі, а поруч з ним звела будівлі для вищої школи, опікуном якої був київський митрополит Петро Могила [6, 195].

Пересопницькому Різдво-Богородичному монастиреві належали великі багатства, якими наділили його щедрі фундатори князі Чорторийські. Монахи святої обителі були творцями великих духовних цінностей і серед них знаменитого Пересопницького Євангелія 1556–1561 рр. Саме тоді за архимандрита Григорія українському народу було подаровано цей безцінний рукописний твір – святе Євангеліє, вперше перекладене на рідну мову.

Протягом 1576–1636 рр. в Острозі діяла Академія, яку заснував один з найбільших магнатів того часу, відомий меценат, політичний діяч – князь Василь-Костянтин Костянтинович Острозький. Величезні маєтності, походження, посідання впливових урядових посад давало йому змогу протягом півстоліття відігравати визначну роль у суспільно-політичному житті держави. Острозький прославився своїми щедрими пожертвами на церкви, монастирі. Він збудував церкви, монастирі (Дорогобузький, Дерманський Святотроїцький, Дубенський Спаський, Дубенський Чеснохресний, Пречистенський, Степанський, Михайлівський та інші), латинський костел, мечеть для татарів, синагогу.

Згадаємо й діяльність Петра Могили, який за власні кошти відновив церкву Печерської Лаври, не шкодував грошей на прикрашання печер, підпорядкував Лаврі Пустинно-Миколаївський монастир, заснував Голосіївський скит, а також побудував при Лаврі будинок для вбогих і задумав при Печерському монастирі відкрити вищу школу. На утримання колегії й монастиря митрополит записав дві лаврські волості і подарував власне село Позняківку, надавав грошову допомогу як колегії, так і вчителям та учням.

Митрополит за власні кошти проводив велику роботу з реставрації культових споруд домонгольського періоду. Першою його справою було відновлення собору Святої Софії. На жаль, йому не вдалося повністю відновити собор: зруйнованим залишився головний фасад, дві дерев'яні дзвіниці й огорожа. Митрополит почав відбудову Десятинної церкви – найстарішої з церков, збудованої за князя Володимира. Відбудова церкви почалася з розкопок, під час яких було віднайдено і поновлено її фундамент. На ньому митрополит побудував нову кам'яну церкву. Петро Могила за свої кошти відновив і церкву Спаса в Берестові. Ним були відновлені також Трьохсвятительська і Михайлівська церкви Видубицького монастиря. Допомогавав письменникам, художникам, дбав про поширення книгодрукування, сприяв діяльності лаврської друкарні.

Чільне місце у філантропічних справах посідає підтримка Києво-Могилянської академії. Ректор Київської школи Іов Борецький називав козаків «людьми лицарськими», «браттям нашим і християнами правовірними», «ревність та любов до віри, побожності та церкви з давніх давен між ними живуть і проквітають». І далі: «Пресвітерів маючи, письма навчаючись, бога і закон свій знаючи», «задля спасення свого... церкви нові і монастирі будують, мурують і збагачують», «християнству поневоленому на всьому світі» добродійство велике виказують своєю мужністю і своїми перемогами [7, 323].

Зміцнення і перетворення козацтва в нову, національно-політичну силу України гостро поставили питання про державне, ідеологічне забезпечення національно-визвольної боротьби, яка набула всеукраїнського характеру. Це зумовлювало постійну потребу у підготовці національних кадрів, де першу роль відігравала Києво-Могилянська академія. Феномени української історії – Києво-Могилянська академія і козацтво, посідаючи в ній особливе місце, відзначаються різноманітними та багатограними зв'язками. Вони були народжені потребами реального життя українського суспільства XVII–XVIII ст. Упродовж усього періоду існу-

вання Київської академії й українського козацтва між ними підтримувалися тісні взаємозв'язки та взаємодопомога.

Ще на початку свого існування Київська братська школа отримала охорону та матеріальну підтримку Війська Запорозького та визначного мецената-фундатора гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного. У 1620 р. в житті Київського Богоявленського братства сталася знаменна подія – до його складу записався П. Сагайдачний разом з усім козацьким військом, що надало братству і школі моральної, матеріальної та політичної підтримки. Принагідно підкреслимо, що даний приклад репрезентує один із шляхів підтримки козацтвом церкви та братств. Козацтво, яке стало колективним членом Київського братства, було тісно пов'язане з життям заснованої при ньому школи. Як підкреслюють О. Гуржій і В. Корнієнко, Сагайдачний узяв цей заклад під особистий захист і протекцію [8, 30].

Сагайдачний зробив незвичний, безпрецедентний для свого часу історичний крок – поставив зброю на охорону культури, освіти, можна сказати, гуманізував зброю. Тож біля джерел Києво-Могилянської академії гуманістичний, патріотичний подвиг Петра Конашевича.

Коли «в самом Киеве начались грабежи церквей и монастырей, и при сем случае ново-заведенное в Братском монастыре училище потерпело разорение, Гетман Конашевич едва мог спасти остатки его и с помощью других православных приступил к возобновлению сего заведения» [9, 148]. «Церковь Братскую обновил в 1622 г. гетман Войск Запорожских Петр Конашевич Сагайдачный и Братство поддерживал» [9, 248]. До церкви Богоявлення Сагайдачний передав срібний позолочений хрест «в 2 фунти, 16 лотів й 1 золотник, інкрустований 9 дорогоцінними каменями», з нарізним написом [10, 273].

Сагайдачний у присутності київського митрополита І. Борецького і наказного гетьмана Оліфера Голуба склав заповіт, за яким заповів маєток свій на церкви, шпиталі, школи і монастирі. Значні кошти він заповів Київській, Луцькій і Львівській братським школам. Півтори тисячі золотих Сагайдачний передавав на школу «братства Львовского, на науку и на цвиченья бакалавров учоных... на выхованье ученого майстра, в греческом языке беглого» [11, 206]. Отож, вагомим є внесок гетьмана в успішний розвиток братств, матеріальна підтримка шкіл, прагнення дати освіту молоді, чим не лише сприяв становленню українських навчальних закладів, а й подав приклад турботи про них.

Згодом, зі створенням Києво-Могилянської колегії, не обійшлося без втручання українського козацтва, про що свідчить, зокрема, виданий 12 березня 1632 р. «Військовий лист» гетьмана Івана Петрижицького і всього Війська Запорозького про згоду щодо об'єднання Лаврської школи з братською Богоявленською і зобов'язанням її оборони. У листі говориться: «...обицуюм в обороне своей» ченців «и церков, монастырь, школы, шпиталь... от вшеляких неприятелей, противностей и перешкод мощно боронити, заступати» [12, 420]. На підставі наступних дописок на цьому акті згодом його було підтверджено гетьманами Богданом та Юрієм Хмельницькими.

Створена відповідна атмосфера сприяла тому, що багато козаків посилали своїх синів до Київської школи. Чимало її вихованців згодом стали значними діячами. Серед них – гетьмани Іван Виговський, Павло Тетеря, Іван Самойлович, генеральні старшини Федір Лобода, Тиміш Носач, Іван Чернята, Іван Кравченко, Семен Третяк, Іван Груша.

Основи відносин між Київською братською школою й козацтвом, закладені на початку XVII ст., міцніли разом із утвердженням самої школи і в наступні часи. Не було жодного гетьмана, який би не підтримував Академію і не звертався до неї за допомогою. Для гетьманів, як і для всієї провідної верстви козацтва, вона була не лише осередком освіти, а й школою виховання національно свідомої молоді. У своїх державотворчих намірах і заходах вони спиралися саме на Київську академію, де «творилися державні ідеї і програми».

Доброчинна діяльність тривала і в часи гетьмана Богдана Хмельницького. Фундаментальні основи соціальної політики були закладені Б. Хмельницьким уже з перших місяців повстання. Протягом наступного часу вони зазнавали певних змін, однак головним було те, що ця політика виявилася життєздатною і мала довгостроковий характер. В. Смолій зазначає, що питання про підтримку православної церкви і монастирів практично не сходило с порядку денного програмних документів Б. Хмельницького та інших гетьманів [13, 42–43]. Добродійною діяльністю у різних спрямуваннях займалися наступні гетьмани, козацька старшина, рядові козаки.

Гетьмани продовжили давню, ще княжих часів традицію, в добродійній діяльності перед великими гетьманськими родами, від яких намагалися не відставати Безбородьки, Дуніни-Борковські, Кандиби, Кологриві, Кочубеї, Лизогуби, Миклашевські, Марковичі, Милорадовичі, Чуйкевичі, Юркевичі та багато інших.

Доброчинна діяльність мала кілька головних напрямів. До найважливіших належить фундація монастирів, соборів і парафіяльних церков, шкіл та інших громадських споруд. Загалом добродійна української еліти була різноманітною за характером, формами, місцевостями та іншими уподобаннями.

Доброчинно-меценатську діяльність часів Козаччини-Гетьманщини, як органічну складову багатогранної діяльності української еліти, слід трактувати як певну політику в культурно-духовній сфері. Суть такої діяльності, на думку В. Вечерського, полягала не у власне доброчинності: то був швидше суспільний обов'язок, неодмінний атрибут належності до еліти, свідомо державницька позиція, спрямована на створення культурного середовища, що відповідало б високим критеріям [14, 35–36].

Доброчинна і меценатська діяльність українських гетьманів, козацької старшини та рядових козаків – не просто окремі вчинки відомих особистостей чи груп приватних осіб, а вияв суспільних відносин конкретного історичного періоду, соціокультурний феномен свого часу і як історичне явище несе високі моральні якості, свідчить про етичні норми людей, пріоритети суспільства.

На складному історичному шляху поступово розвивалися різні напрями і форми доброчинної діяльності та суспільної опіки, у якій чітко окреслюються два провідних напрями, що доповнювали один одного. Перший – продовження традицій особистого благодіяння і захисту нужденних. Другий – удосконалення форм і масштабів державної підтримки соціально вразливих верств населення при збереженні доброчинної діяльності церкви. Розвиток суспільної благодійної діяльності як первісної форми соціального забезпечення занепадає в радянській державі і відроджується в Україні як фактор повернення до християнських традицій.

Висновки. Розглянувши витoki благодійності і, враховуючи потужний її розвиток згодом, особливо наприкінці XIX – на поч. XX ст., зазначимо, що благодійність за сутністю – це і соціальний інститут, і суспільний феномен, і специфічний вид людської діяльності. Благодійна діяльність може бути віднесена до універсальних соціальних феноменів, що існують у суспільстві незалежно від конкретно-історичних умов, незалежно від форм його організації. Універсальний характер соціального феномену благодійності виявляється в тому, що в соціальному просторі й часі завжди є місце для даного явища, змінюються лише форми його прояву в конкретних соціокультурних умовах. Подальші дослідження феномену благодійності, його розвитку на різних етапах історії повинні бути спрямовані на пошук адекватних теоретичних моделей пояснення цього явища в умовах сучасного українського суспільства

Список використаної літератури

1. Тищенко О. Еволюція благодійної діяльності як суспільно-правового явища / О. Тищенко // *Наук. вісник Міжн. гуманіт. ун-ту.* – 2015. – № 14. – Т. 1. – С. 112–115; Єсіна О. Доброчинність як соціальне явище: теоретичний аспект аналізу / О. Єсіна // *Укр. соціум.* – К. : Держ. уст. «Інст. екон. та прогнозування НАН України», Укр. інст. соц. досл., 2009. – № 3 (30). – С. 114–118; Пасічніченко С. Благодійність як соціальний феномен та основа формування соціальної допомоги / С. Пасічніченко // *Право і суспільство.* – 2014. – № 1. – С. 87–91.
2. Ступак Ф.Я. Благодійність та суспільна опіка в Україні (кінець XVIII – початок XX ст.). / Ф.Я. Ступак. – К. : Інститут історії України НАН України, 2009. – 272 с.
3. Щапов Я. Княжеские уставы и церкви в Древней Руси. XI–XIV вв. / Я. Щапов. – М. : Наука, 1972. – 340 с.
4. Актуальні проблеми теорії і практики соціальної роботи на межі тисячоліть. – К. : УДЦССМ, 2001. – 344 с.
5. Полонська-Василенко Н. Історія України : в 2 т. / Н. Полонська-Василенко. – К. : Либідь, 1992.
6. Рожко В. Є. Православні монастирі Волині і Полісся / В. Є. Рожко. – Луцьк : Медіа, 2000. – 692 с.
7. Йов Борецький та інші. Протестація / Йов Борецький та інші // *Пам'ятки братських шкіл на Україні.* – К. : Наукова думка, 1988. – С. 313–327.
8. Гуржій О. І. Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний / О. І. Гуржій, В. В. Корнієнко. – К. : Україна, 2004. – 190 с.
9. Болховітінов Євгеній, митрополит. Вибрані праці з історії Києва / Є. Болховітінов. – К. : Либідь-ІСА, 1995. – 488 с.
10. Києво-Могилянська академія в іменах, XVII–XVIII ст. : Енцикл. вид. – К. : Вид. дім «КМ Академія», 2001. – 736 с.

11. Котляр М. Ф. Історія в життєписах / М.Ф. Котляр, В.А. Смолій. – К. : Час, 1994. – 328 с.
12. Памятники, изданные Киевскою комиссиею для разбора древних актов. – К. : Тип. Ун-та Св. Владимира, 1898. – 614 с.
13. Смолій В. А. Принципи соціальної політики і поведінки. Соціальні ідеали / В. А. Смолій // Українське суспільство на зламі середньовіччя і нового часу: нариси з історії ментальності та національної свідомості. – К. : Інститут історії України НАН України, 2001. – С. 42–55.
14. Вечерський В. В. Меценатство української еліти в глухівський період Гетьманщини / В. В. Вечерський // Сучасність. – 1997. – № 3. – С. 35–44.

References

1. Tyshchenko, O. V. (2015). *Evolution of charity as a social-legal phenomenon*. Nauk. visnyk Mizhn. humanit. un-tu (Scientific herald of International humanitarian university), 14, 112-115 (in Ukr.). Yesina, O. O. (2009). *Charity as a social phenomenon: theoretic aspect of analysis*. Ukr. sotsium. (Ukrainian society) – Kyiv: Governmental institution «Institute of economy and prognosis of the NAS of Ukraine», 3(30), 114-118 (in Ukr.) Pasichnichenko, S. V. (2014). *Charity as a social phenomenon and basis of social help formation*. Pravo i suspilstvo (Law and society), 1, 87-91 (in Ukr.)
2. Stupak F. Y. (2009). *Charity and social care in Ukraine (end of 18th – beginning of 20th centuries)*. Kyiv: Institute of Ukrainian history of the NAS of Ukraine (in Ukr.)
3. Shchapov, Ya. N. (1972). *Duke's laws and Church in Ancient Rus. 11th–14th centuries*. Moscow: Nauka (Science) (in Russ.)
4. Actual problems of social work's theory and practice at the turn of the millennium (2001). Kyiv (in Ukr.)
5. Polonska-Vasilenko, N. (1992). *History of Ukraine: in 2 vol.* Kyiv: Lybid (in Ukr.)
6. Rozhko, V. Ye. (2000). *Orthodox monasteries of Volyn and Polissya*. Lutsk: Mediya (Media) (in Ukr.)
7. Boretskyi, Y. et al. (1988). *Protestatia*. Memorials of brothers' schools in Ukraine. Kyiv: Naukova dumka (Scientific thought), 313-327 (in Ukr.)
8. Gurzhiy, O. I. (2004). *Hetman Petro Konashevych-Sahaydachnyy*. Kyiv: Ukrayina (Ukraine) (in Ukr.)
9. Bolkhovitinov, Ye. (1995). *Selected works of Kyiv's History*. Kyiv: Lybid-ISA (in Ukr.)
10. Kyiv-Mohyla academy in names, 17th – 18th centuries: Encyclopedia (2001). Kyiv: PH «KM Academy» (in Ukr.)
11. Kotliar, M. F. (1994). *History in biographies*. Kyiv: Chas (Time) (in Ukr.)
12. Monuments, raised by Kyiv committee for analysis of ancient acts (1898). Kyiv: Typography of St. Volodymyr Univesity (in Russ.)
13. Smoliy, V. A. (2001). *Principles of social politics and behavior. Social ideals*. Ukrainian society on the edge of Middle Ages and New Time: sketches of mentality and national consciousness history. Kyiv: Institute of Ukrainian history of the NAS of Ukraine, 42-55 (in Ukr.)
14. Vecherskyi, V. V. (1997). *Patronage of Ukrainian elite in the gluchivskiy period of Hetmanshchyna*. Suchasnist (Modernity), 3, 35-44 (in Ukr.)

Abstract

Stupak F. Historical origins of the charity phenomenon.

Introduction. *Resurgence of charity in Ukraine requires researching origins, traditions, modern forms, prospects of this complex phenomenon development. Charity work is part of social security and one of the solutions to social problems of supporting socially vulnerable groups.*

Purpose. *To analyze the historical origins of the evolution of charity as a socially useful activity in Ukraine.*

Results. *Palatine and church charity were branches of social support early in the history of Ukraine. In order to regulate the charity work Prince Vladimir in 996 issued Charter by which social support was given fully to the church. Later religious educational organizations such as brotherhoods and Cossacks were engaged in charity. Among philanthropic activities– supporting of Kyiv-Mohyla Academy and other educational institutions. Charitable activities have also continued in the days of Hetman Bohdan Khmelnytsky, who has laid the fundamentals of social policy. Over time they underwent some changes but the thing to underline was that this policy turned out to be active and long-lasting. Issues of supporting the Orthodox churches and monasteries were present in policy documents of Bohdan Khmelnytsky. Following hetmans and the Cossacks were engaged in various philanthropic activities in wide range of directions. Generally, charity work of Ukrainian elite was diverse in nature, forms, artistic and other preferences. Charitable and philanthropic activities of Cossack Hetmanate era is an organic component of multifaceted activities of the Ukrainian elite, certain policy in the cultural spiritual field. The main point of such activity was not in the charity itself, but it was a public duty, indispensable attribute of belonging to the elite group, conscious state policy aimed at creating a cultural environment that would meet high standards. Charitable and philanthropic activities of Ukrainian Hetmans, Head Cossacks and ordinary Cossacks are not just individual acts of famous characters or groups of individuals, but the expression of social relations of specific historical period, social and cultural phenomenon of its time and as historical event carried high moral qualities, demonstrates people's ethical standards and priorities of society.*

On the difficult historical path of Ukraine various directions and forms of charity work and social policy gradually developed. They had two main lines of activity that complemented each other: first laid in continuing the traditions of private charity and protection of distressed, second– in improving forms and extents of state support of socially vulnerable groups while maintaining church's charity work.

The development of social philanthropy as a form of social security fell in decay in times of Soviet Union and now is being resurged in Ukraine as a factor of returning to Christian traditions.

Originality. *The article is an attempt to summarize the development of the national model of charity and social support in the early stages of its history.*

Conclusions. *Having examined the origins of charity and given its strong development over time, especially late XIX – early XX centuries, one can note that charity behind the essence is social institution, social phenomenon and specific kind of human activity. Charity can be referred to universal social phenomena as in social space and time there is always a place for this phenomenon and only the forms of its manifestation in specific social and cultural conditions are changing.*

Further studies on the phenomenon of charity, its development at different stages of history should be aimed at finding adequate theoretical models to explain this phenomenon in the modern Ukrainian society.

Key words: *charity, charity work, philanthropy, social security, social policy, phenomenon.*

Одержано редакцією 15.06.2017
Прийнято до публікації 5.10.2017

УДК 378.4(477-25)«1834/1884»

В. М. Василенко

МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ ПРОФЕСОРСЬКОЇ КОРПОРАЦІЇ УНІВЕРСИТЕТУ Св. ВОЛОДИМИРА В 1834–1884 рр.

Розглянуто значення матеріального фактора у повсякденному житті професорів Київського університету. Розкрито особливості фінансового становища вченої республіки в межах вищого навчального закладу. Виявлено додаткові шляхи отримання прибутків професорською корпорацією. Прослідковано еволюцію фінансового становища наукової еліти протягом 1834–1884 рр. та пов'язані з цим зміни в соціальному статусі професорів університету Св. Володимира.

Ключові слова: *матеріальне становище, заробітна плата, професорська корпорація, університет Св. Володимира.*

Постановка проблеми. Історичні дослідження в ХХІ ст. зміщують фокус наукових пошуків з загальноісторичних проблем до історії «малих соціальних груп», мікроісторії та історичної антропології. Дослідження окремих аспектів повсякденного життя вченої корпорації постає в руслі останніх тенденцій в розвитку історичної науки. Матеріальне становище відіграло важливе місце у повсякденні професорської корпорації Київського університету Св. Володимира. Від фінансових можливостей вченої республіки залежали всі аспекти повсякденного життя починаючи з побуту і закінчуючи сімейним статусом.

Аналіз останніх досліджень. Довгий час існування ідеологічних заборон негативно впливало на вивчення соціокультурних аспектів вищої школи. Лише в останні десятиріччя науковці намагаються відновити дослідження в межах історико-антропологічного підходу [1–4].

Мета. Наступна стаття виявляє вплив матеріального становища на різноманітні аспекти повсякденного життя професорської корпорації Київського університету Св. Володимира.

Виклад основного матеріалу. Матеріальний статус професорів визначався не лише посадовим окладом, але й походженням, сімейним становищем та соціальним статусом. Основу доходів вченої республіки складало жалування в університеті, що складався з заробітної плати та додаткових виплат на квартирування та харчування.

Професори як державні чиновники не були найбільш заможною частиною імперського суспільства. Високий соціальний статус «вченої корпорації» втім не забезпечувався достатнім фінансуванням, що викликало постійний дефіцит професорсько-викладацьких кадрів на кафедрах та обмежувало кількість бажаючих ставати на шлях служіння науці. Становище професорської корпорації як державних службовців залежало від нормативно-правових актів, що регулювали не лише статус й повноваження наукової еліти, але й її матеріальне становище [5, 194].

На початковому етапі Київський університет отримував недостатнє фінансування. Заробітна плата професорів була низькою, це змушувало науковців шукати додаткових доходів. Приватні уроки, квартирувати студентів, робота в медичних та освітніх установах Києва стали важливими факторами фінансової стабільності вченої республіки [6, 32]. Професори університету додатково працювали лікарями, журналістами, адвокатами чи редакторами журналів. Інколи такий дохід перевищував посадовий оклад і дозволяв суттєво поліпшити матеріальне становище. Так, відомому професору О. Кістяківському адвокатська практика приносила 8 тис. руб. на рік, що вчетверо перевищувало заробітну плату в стінах університету [7, 29].